

The Gleaner

Vol 27 (2009)

Η χειρόγραφη εκδοχή της εγκυκλίου του πρώην Κωνσταντινουπόλεως Νεοφύτου Ζ' (1802) για τις προσθήκες στην α' έκδοση του Πηδαλίου

Σπύρος Χρ. Καρύδης

doi: [10.12681/er.94](https://doi.org/10.12681/er.94)

To cite this article:

Καρύδης Σ. Χ. (2009). Η χειρόγραφη εκδοχή της εγκυκλίου του πρώην Κωνσταντινουπόλεως Νεοφύτου Ζ' (1802) για τις προσθήκες στην α' έκδοση του Πηδαλίου. *The Gleaner*, 27, 259–262. <https://doi.org/10.12681/er.94>

Η ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΗ ΕΚΔΟΧΗ ΤΗΣ ΕΓΚΥΚΛΙΟΥΤ
ΤΟΥ ΠΡΩΗΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΝΕΟΦΥΤΟΥ Ζ' (1802)
ΓΙΑ ΤΙΣ ΠΡΟΣΘΗΚΕΣ ΣΤΗΝ Α' ΕΚΔΟΣΗ ΤΟΥ ΠΗΔΑΛΙΟΥ

ΑΦΟΡΜΗ ΓΙΑ ΤΗ ΣΥΝΤΑΞΗ τοῦ σύντομου αὐτοῦ σημειώματος ἀποτέ-
λεσε ὁ ἐντοπισμός, ἀνάμεσα στὰ βιβλία τῆς μονῆς Πλατυτέρας τῆς
Κέρκυρας, ἐνὸς ἀντιτύπου τῆς πρώτης ἔκδοσης τοῦ Πηδαλίου (Λειψία
1800) μὲ ἐπικολλημένα τρία φύλλα κειμένου, χωρὶς χρονολογία καὶ
ὑπογραφή συντάκτη, στὰ δύο παράφυλλα τοῦ τέλους. Στὸ κείμενο πε-
ριγράφονται τὰ προηγηθέντα τῆς ἐκδόσεως καὶ κατακρίνονται οἱ προ-
σθήκες τοῦ ἐπιμελητῆ ἱερομονάχου Θεοδωρήτου τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων¹
στὶς ὑποσημειώσεις τῶν δύο ἐρμηνευτῶν, τοῦ ἱερομονάχου Ἀγαπίου
καὶ τοῦ μοναχοῦ Νικοδήμου. Ἄρχ.: «Ἐπειδὴ ἡ αὐτοαλήθεια ἐστὶν ὁ
Χριστὸς...». Τελ.: «... Ἐπὶ τοῦτο γὰρ καὶ ἐγένετο τὸ παρὸν ἀποδει-
κτικὸν ἡμῶν γράμμα δι' ἡμετέρας ὑπογραφῆς κατησφαλισθὲν, καὶ διὰ
τὴν σύστασιν τοῦ αὐτοῦ βιβλίου, καὶ διὰ τὸ κοινῆ συμφέρον ἀπάσης
τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας. Εἶη δὲ ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις πᾶσι τοῖς ἐν εἰλι-
κρινεῖα καὶ ἀδόλῳ ψυχῇ ἀναγινώσκουσι:—). Πρόκειται γιὰ τὴν ἐγκύ-
κλιο ἐπιστολὴ τοῦ πρώην πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Νεοφύτου
Ζ' (1789-1794, 1798-1801), ἡ ὁποία γράφτηκε τὸν Αὐγούστο τοῦ 1802.
Σὲ αὐτὴν περιγράφεται τὸ ἱστορικὸ τῆς πρώτης ἔκδοσης τοῦ ἔργου,
ἐπισημαίνεται τὸ περιεχόμενον τῶν παρεμβολῶν τοῦ ἱερομονάχου Θεο-
δωρήτου, γνωστοποιεῖται ὅτι «αἱ προσθήκαι αὗται ἐσκεπάσθησαν»,
προφανῶς στὰ ἀντίτυπα ποὺ κατέστη τοῦτο δυνατὸν, σημειώνονται οἱ
σελίδες ὅπου ὑπάρχουν οἱ προσθήκες καὶ καλοῦνται, ὅσοι ἀπὸ τοὺς
ἀγοραστὲς καὶ ἀναγνώστες τοῦ Πηδαλίου ἤθελαν, νὰ τὶς ἀπαλείψουν
ἀπὸ τὸ βιβλίον ποὺ κατεῖχαν.²

1. Γιὰ τὸν Θεοδωρήτου καὶ τὶς προσθήκες του βλ. Μ. Γεδεών, «Αἱ παρ' ἡμῶν
συλλογαὶ τῶν ἱερῶν κανόνων κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους», *Ἐκκλησιαστικὴ*
Ἀλήθεια 8 (1887-1888), 41· Ὁ ἴδιος, «Θεοδωρήτου Ἀγιαννίτου τομηνία», *Ἐκ-
κλησιαστικὴ Ἀλήθεια* 35 (1915), 111-112, 119, 125-127, 134-136, 142-144, 150-
152, 165-167· Παῦλος Μενεβίσογλου, μητρ. Σουηδίας, «Ἡ κανονικὴ συλλογὴ Πη-
δάλιον», *Χαριστεῖον Σεραφεῖμ Τίμα ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος*,
Θεσσαλονίκη 1984, σ. 154-155· Ὁ ἴδιος, «Μὴ ἐπισημανθεῖσαι προσθήκαι τοῦ ἱερο-
μονάχου Θεοδωρήτου ἐν τῷ Πηδαλίῳ», *Κληρονομία* 21 (1989), 195 σημ. 3.

2. Βλ. ἀναλυτικὴ παρουσίαση τοῦ περιεχομένου τῆς ἐπιστολῆς ἀπὸ τὸν Παῦλο Μενε-
βίσογλου, «Ἡ κανονικὴ συλλογὴ», ὁ.π., σ. 152-155. Ἀναλυτικότερα γιὰ τὶς προσθήκες
τοῦ Θεοδωρήτου βλ. Ὁ ἴδιος, «Μὴ ἐπισημανθεῖσαι προσθήκαι», ὁ.π., σ. 197-203.

Ἡ ἐπιστολὴ δημοσιεύτηκε στὴ δευτέρα ἐκδοσὴ τοῦ *Πηδαλίου* (Ἀθήνα 1841, σ. [ζ']), ἀπὸ τὸν τυπογράφου καὶ ἐκδότη Κωνσταντῖνο Γκαρπολά. Ὁ ἐκδότης στὸ σημείωμά του πρὸς τοὺς ἀναγνώστες (σ. ε'), ἀνέφερε ὅτι στὴ δευτέρα ἐκδοσὴ τοῦ *Πηδαλίου* εἶχε ἀπαλείψει τὶς προσθήκες τοῦ Θεοδωρήτου, τὶς ὁποῖες εἶχε ἀποδοκιμάσει ἡ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ μετὰ τὴν πρώτη ἐκδοσὴ, πρὸς ἐπίρρωση δὲ τῆς ἀλήθειας δημοσίευε τὴν ἐπιστολὴ τοῦ πατριάρχου Νεοφύτου,³ τῆς ὁποίας ὅμως δὲν προσδιόριζε τὴν προέλευση.

Ἡ ἐπιστολὴ στὴν ἐκδεδομένη της μορφὴ φέρει χρονολογία Αὐγούστου 1802 καὶ ὑπογραφή τοῦ πρώην Κωνσταντινουπόλεως Νεοφύτου Ζ'. Ἀπὸ τὴ σύγκριση τοῦ περιεχομένου της μὲ τὴ χειρόγραφη ἐκδοχὴ τοῦ ἀντίτυπου τῆς Πλατυτέρας, πέρα ἀπὸ τὶς μικρὲς διαφορὲς στὸ λεκτικὸ, διαπιστώθηκε ὅτι στὴν ἐντυπὴ ἐκδοχὴ παραλείπεται τὸ τελευταῖο τμήμα τῆς ἐπιστολῆς. Μετὰ τὴ δῆλωση τῶν σελίδων ὅπου βρίσκονται οἱ διαπιστωθεῖσες προσθήκες τοῦ Θεοδωρήτου καὶ τὴν προτροπὴ πρὸς τοὺς ἀγοραστὲς νὰ ἐξαλείψουν τὶς προσθήκες καὶ νὰ διορθώσουν τὰ βιβλία τους, στὴ χειρόγραφη ἐκδοχὴ τῆς ἐπιστολῆς προστίθεται:

«Προστιθέτω δὲ καὶ τὴν παροῦσαν ὑποσημείωσιν εἰς τὸν ε' κανόνα τοῦ ἁγίου Νικηφόρου, (τὴν ὁποίαν κακῶς ἀφαίρεσεν ὁ βλαβερὸς Θεοδωρήτος, διὰ νὰ δώσῃ ἄδειαν νὰ καταλύουν οἱ Χριστιανοὶ ὀψάρια ἐν τῇ ἑορτῇ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, τυχούση κατὰ τὴν μεγάλην Ἑβδομάδα) ἔχει δὲ οὕτω: «Ναὶ μεγάλη εἶναι καὶ κεφάλαιον τῶν ἑορτῶν ἡ ἑορτὴ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, διὰ τὸ αἰδέσιμον ὅμως καὶ σεβάσιμον τῶν παθῶν τοῦ Κυρίου πάντα τὰ τυπικὰ συμφώνως διορίζουσι νὰ μὴ καταλύηται ὀψάριον ἐν τῇ ἑορτῇ ταύτῃ τυχούση κατὰ τὴν μεγάλην Ἑβδομάδα, εἰμὴ μόνον ἔλαιον, καὶ οἶνος. ὅρα δὲ καὶ τὸν ἅγιον τοῦτον οὐκ ἀποφαντικῶς λέγοντα ἐν τῷ κανόνι τοῦτου νὰ ἐσθίηται ὀψάριον, ἀλλ' ὑποθετικῶς, ὅτι ἐὰν φάγη τινὰς ὀψάριον ἐν τῇ ἑορτῇ ταύτῃ τυχούση τῇ μεγάλῃ Πέμπτῃ καὶ Ἐκτῇ δὲν ἁμαρτάνει, καὶ δὲν εἶπεν ὅτι καλῶς ποιεῖ, ἀλλ' ὅτι δὲν ἁμαρτάνει. πολὺ δὲ διαφέρει τὸ α.ον ἀπὸ τὸν β.ον, ὅρα καὶ τὴν α.ην ὑποσημείωσιν τοῦ ἐξηκροστοῦ ἐνάτου Ἀποστολικῷ»»⁴

Τὸ κείμενο τῆς ἐπιστολῆς μὲ τὴν ἀνωτέρω προσθήκη δὲν εἶναι γνωστό.⁵ Στὴν ὑπάρχουσα βιβλιογραφία ἡ ἐπιστολὴ εἶναι γνωστὴ καὶ σχο-

3. Βλ. καὶ Παῦλος Μενεβίσογλου, «Ἡ κανονικὴ συλλογὴ», β.π., σ. 156.

4. Τὸ κείμενο σχολιάζει τὸν κανόνα ε' τοῦ ἁγίου Νικηφόρου ποὺ ἔχει ὡς ἐξῆς: «Ἀνίσως τύχη ὁ Εὐαγγελισμὸς τῇ μεγάλῃ ε'. ἢ τῇ μεγάλῃ ζ'. δὲν ἁμαρτάνομεν, ἀνίσως τότε καταλύσωμεν κρασί, καὶ ὀψάρια».

5. Ὁ Γεδεὼν ἀναφέρει ὅτι εἶχε ὑπόψη ἀντίτυπο τοῦ *Πηδαλίου* μὲ ἐπικολλημένη τὴν ἐπιστολὴ, στὸ μελέτημά του ὅμως γιὰ τὸν Θεοδωρήτου καὶ τὶς προσθήκες

λιάζεται από την έντυπη έκδοσή της στη δεύτερη έκδοση του *Πηδαλίου* και από τις άτυπώσεις της. Ἡ ἐπιστολή πού δημοσίευσε ὁ Γκαρπολάς τὸ 1841 πιθανόν δὲν περιεῖχε τὸ ἀνωτέρω τμήμα. Στὴν ὑποσημείωση τοῦ 5ου κανόνα τοῦ ἁγίου Νικηφόρου (σ. 437) δὲν ἔχει προστεθεῖ τὸ ἀνωτέρω κείμενο. Ἀντίθετα ἡ σημείωση περιέχει σχόλιο τὸ ὁποῖο ἀφορᾷ τὸν προηγούμενο, τὸν 4ο κανόνα, πού ἀναφέρεται στὶς ὑπὲρ τῶν ἀποθανόντων ἐλεημοσύνες. Τὸ λάθος στὴν ἀντιστοίχιση κειμένου καὶ σημειώσεων ξεκινᾷ ἀπὸ τὴ σημείωση ἢ ὁποῖα ἀφορᾷ τὸν κανόνα α', σημείωση πού ἔχει τοποθετηθεῖ στὸ τέλος τοῦ κανόνα β' καὶ φτάνει ἕως καὶ τὸν κανόνα ε' ὁ ὁποῖος μᾶς ἐνδιαφέρει. Τὸ λάθος προέκυψε ἔπειτα ἀπὸ τὴν ἀπάλειψη τῶν κειμένων πού ὄριζε ἡ πατριαρχικὴ ἐπιστολή, ἕνα ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἦταν ἀκριβῶς ἡ πρώτη σημείωση τῆς σελίδας 504 τῆς ἐκδόσεως τοῦ 1800, μὲ θέμα τὴ σιμωνία, ἢ ὁποῖα βρισκόταν στὴν ἴδια σελίδα μὲ τοὺς πέντε πρώτους κανόνες τοῦ ἁγίου Νικηφόρου. Στὴν ἐκδοση τοῦ 1800 (σ. 504) ὁ 5ος κανόνας δὲν φέρει καμιὰ σημείωση, οἱ δὲ ἄλλες σημειώσεις πού ἀφοροῦν τοὺς ὑπόλοιπους κανόνες εἶναι ὀρθὰ ἀντιστοιχισμένες.

Μὲ τὸν ἴδιο λαθασμένο τρόπο εἶναι δομημένο τὸ κείμενο στὴν τρίτη ἐκδοση πού ἔγινε τὸ 1864 (σ. 726), στὴν τέταρτη ἐκδοση τοῦ 1886 (σ. 585) καθὼς καὶ στὶς μεταγενέστερες ἐκδόσεις τοῦ *Πηδαλίου* πού ἀναπαράγουν φωτοαναστατικὰ τὴν τρίτη ἐκδοση (βλ. τὴν ἕκτη ἐκδοση ἀπὸ τὸν ἐκδοτικὸ οἶκο τοῦ Ἄστέρος, Ἀθήνα 1957, σ. 726). Στὴν 13η ἐκδοση τοῦ *Πηδαλίου* ἀπὸ τίς ἐκδόσεις Ἄστέρος-Παπαδημητρίου (Ἀθήνα 2003), στὸν ε' κανόνα τοῦ ἁγίου Νικηφόρου δὲν ὑπάρχει πλέον ἡ σημείωση, ἢ ὁποῖα ἔχει τεθεῖ στὴ σωστὴ τῆς θέση, δηλαδὴ στὸν τέταρτο κανόνα. Ἀντίθετα στὴν ἐκδοση τοῦ *Πηδαλίου* ἀπὸ τὸν Β. Ρηγόπουλο (Θεσσαλονίκη 2003), ἢ ὁποῖα ἐπίσης ἀναπαράγει τὴν τρίτη ἐκδοση τοῦ 1864, τόσο ὁ τέταρτος κανόνας ὅσο καὶ ὁ πέμπτος φέρουν ἐνδειξη παραπομπῆς μὲ δείκτη 4 καὶ παραπέμπουν στὴν ἴδια σημείωση. Τὴν ἀφαίρεση τῆς σημείωσης εἶχε ἐπισημάνει ὁ Νικόδημος Ἀγιορείτης στὰ συγγράμματά του *Συναξαριστῆς* (α' ἐκδοση 1819) καὶ *Ἐορτοδρόμιον* (α' ἐκδοση 1836),⁶ χωρὶς ὅμως κανεὶς ἀπὸ τοὺς νεότερους ἐκδότες τοῦ *Πηδαλίου* νὰ προβεῖ στὴν ἀναγκαία προσθήκη, ἀφοῦ δὲν ἦταν γνωστὸ τὸ κείμενο πού εἶχε ἀπαλειφθεῖ. Στὴ χειρόγραφη ἐκδοχὴ τοῦ κειμένου τῆς ἐπιστολῆς τοῦ πατριάρχου Νεοφύτου δὲν ἐπισημαίνεται μόνον ἡ ἀφαίρεση, ἀλλὰ προτείνεται καὶ ἡ προσθήκη τοῦ κειμένου τῆς σημείωσης, τὸ ὁποῖο εἶναι ἐν τέλει συντομότερο ἀπὸ ὅ,τι εἶχε ἀρχικὰ ὑποτεθεῖ.

Ἐκτιμᾶται ὅτι ἡ ἐπιστολὴ τοῦ πατριάρχου Νεοφύτου ἐκτυπώθηκε,

στηρίζεται στὴν έντυπη ἐκδοχὴ τῆς (Μ. Γεδεών, «Θεοδωρήτου Ἀγιαννίτου τολμη-ρίαι», ὁ.π., σ. 135).

6. Βλ. Παῦλος Μενεβίσογλου, «Μὴ ἐπισημανθεῖσαι προσθήκαι», ὁ.π., σ. 204.

πιθανόν το 1802 ή λίγο αργότερα, και ότι διανεμήθηκε σε όσους κατείχαν ήδη το *Πηδάλιο*,⁷ αντίτυπό της όμως δεν έχει εντοπιστεί. Το βέβαιο είναι ότι η έπιστολή κυκλοφόρησε χειρογράφως και ότι επικολλήθηκε σε αδιάθετα αντίτυπα. Τοῦτο τεκμαίρεται ἀπὸ τὸ ἀντίτυπο τῆς μονῆς Πλατυτέρας, ἀπὸ τὰ δύο ἀντίτυπα ποὺ φυλάσσονται στὴ Βιβλιοθήκη τῆς μονῆς Ἀγίου Ἰωάννου Θεολόγου Πάτμου, στὰ ὁποῖα ἐπίσης ὑπάρχει ἡ ἐγκύκλιος ἐπιστολὴ σὲ χειρόγραφη μορφή,⁸ καθὼς καὶ ἀπὸ σημεῖωμα ποὺ δημοσίευσε ὁ Μ. Γεδεών, στὸ ὁποῖο ἀναφέρεται μεταξὺ ἄλλων ὅτι ὁ Νικόδημος

«τὰς προσθήκας ταύτας τὰς ἔσβεσε μὲ τζιρίσι καὶ χαρτί διὰ νὰ μὴ φαίνονται παντελῶς εἰς ὅσα βιβλία ἀπὸ τὰ τυπωθέντα ἦλθον εἰς τὰς χεῖρας του εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος, ἀπὸ τὰ ὁποῖα εἶδον καὶ ἕνα εἰς τὰς χεῖρας τοῦ κῆρ Φιλοθέου προσεστῶτος τοῦ ἐν τῷ Ὁρτάκιοι Ἀγίου Φωκᾶ καὶ εἶχε καὶ γράμμα τοῦ κῆρ Νεοφύτου πατριάρχου καταδικάζον τὰς προσθήκας τοῦ Θεοδωρήτου, καὶ κολλημένον ὀπισθεν μὲ τζιρίσι καὶ αὐτό. Εἶδον ἀπὸ τὰ αὐτὰ καὶ ἄλλο ἓν, τὸ ὁποῖον ἦτον ἀπάτητον, διότι ἦτον ἀπὸ ἐκεῖνα, ὁποῦ δὲν ἐπῆγαν εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος, ἀλλὰ ἐστάλησαν εἰς τοὺς κατὰ τόπους πραγματευτάς.»⁹

Στὸ ἀντίτυπο τῆς μονῆς Πλατυτέρας καθὼς καὶ σὲ ἐκεῖνο τῆς Γενναδείου Βιβλιοθήκης δὲν ὑπάρχουν παρεμβάσεις στὶς ἐπίμαχες σελίδες τοῦ βιβλίου. Ἀντίθετα, στὸ ἀντίτυπο τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης (ΕΒΕ, Θεολ. 10327) τὰ κείμενα πρὸς ἀπαλοιφὴ εἶχαν καλυφθεῖ. Σήμερα στὰ σημεῖα αὐτὰ ὑπάρχουν ὑπολείμματα λευκῆς κόλλας.

ΣΠΥΡΟΣ ΧΡ. ΚΑΡΥΔΗΣ

7. Μ. Γεδεών, «Θεοδωρήτου Ἀγιαννίτου τολμηρία», ὅ.π., σ. 111· Παῦλος Μενεβίσογλου, «Ἡ κανονικὴ συλλογὴ», ὅ.π., σ. 155 σημ. 31.

8. Ἐμμ. Ν. Φραγκίσκος – Χρυσ. Φλωρεντής, *Πατριακὴ Βιβλιοθήκη. Κατάλογος τῶν ἐντύπων (15ος-19ος αἰ.)*, Α' 1479-1800, Ἀθήνα 1993, ἀρ. 891.

9. Μ. Γεδεών, ὅ.π., σ. 111.